

VIATA LUI ALEXANDRU VODĂ CALLIMACHI

DOMN AL MOLDOVEI

CU PRILEJUL

DESCOPERIRII TESTAMENTULUI SĂU

DE

N. IORGA

Membru corespondent al Academiei Române.

Sedința dela 17 Decembrie 1904.

D-l profesor Șapcaliu din Câmpulung mi-a înfățișat în Septembrie trecut originalul testamentului lui Alexandru Vodă Callimachi, Domn al Moldovei. D-sa îl avea dela unul din elevii școlei normale din acel oraș, care elev eră de loc din ținutul Vasluiului. Pe ce cale a putut să ajungă în vreun sat din Moldova-de-jos un act scris în Constantinopole de un fost Domn, și privitor la un întreg neam domnesc, nu se poate lămuri. Constatăm în acest caz norocul, fără a-l putea lămuri.

Testamentul e scris foarte frumos, pe o mare bucată de hârtie orientală, lustrasă și tare. El poartă iscăliturile fiilor testatorului. E păstrat într'un chip desăvârșit și, dacă el nu va trece în arhivele familiei Callimachi, s'ar cuveni să împodobească colecțiunile, din zi în zi mai bogate și mai scumpe, ale Academiei Române.

I.

Alexandru Callimachi a fost un «Fanariot» bun. Fiu al lui Ioan Vodă Callimachi, drept Român, fără o picătură de sânge grecesc în vinele lui, și al unei Ralița, al cărei nume nu sună de loc grecește, deci și el neavând dela Greci decât un nume de împrumut, pe când strămoșii săi erau din Orheiu și Câmpulungul Bucovinei, Alexandru a învățat

carte la Constantinopole, unde se născuse pe la 1738, tatăl său fiind capuchehaie sau agent al Moldovei acolo (1). Numele său îi vine după al lui Alexandru Ghica, Dragomanul Porții, căruia i se tăie capul peste trei ani, la 1741: Grigore Vodă, fratele lui Alexandru, botezase pe Grigore, fiul cel mai mare al ocrotitului Ghiculeștilor; Alexandru va fi fost nașul celui de al doilea băiat. Va fi avut un dascăl de casă, mergând însă și la scoala cea mare a neamului, care se ținea în parte cu banii noștri românești. De altfel un călător, Ungur franțuzit, tru-fașul baron de Tott, cu o mândrie care întrecea cu mult sărăcia sa, vorbește de «diacul, un fel de dascăl-popă», care îngrijiă de învățătura unei surori a lui Alexandru (2). Această mențiune arată — lucru rar și foarte de laudă — că în casa lui Ioan, care se înălțase pe atunci la Dragomania cea mare a Porții, învățau carte și femeile. Apoi, fiind vorba de un *diac*, și nu de cine știe ce *loghiotatos*, se vede că și dascălul era moldovean în această casă de Moldoveni, în care se vorbea și se scria numai românește. Alexandru crescă în mijlocul frunțașilor Creștinătății ortodoxe, într-o casă îndestulată cu avere și cu cinste. Tott, care a stat în casa Dragomanului, judecă pe acest mezin ca mândru și aplecat spre uneltiri, pe când fratele său era de o desăvârșită blândețe (3).

Acest Român nu văzută pământ românesc decât la vârsta de 20 de ani, când bătrânul, foarte bătrânul Dragoman, fu numit Domn al Moldovei. El părăsi Țarigradul copilăriei sale la 9 Octomvrie 1758, după stilul nou, plecând către Moldova, pe care o prădaseră Tătarii (4). Prin Cuciuc-chioi și drumul obișnuit până la vadul Dunărean al Isacței, el veni în țara unde bunii săi după tată și după mamă fusese răzăși, iar acest tată era așteptat ca Domn.

Cu o mare bucurie de părinte, noul Ioan Vodă pomenește în actele sale numele amânduror fiilor, Grigore și Alexandru, în fruntea mar-turilor ce se însemnau după obiceiul la sfârșitul actelor sale solemne. Tinerii duceau viață veselă, potrivită cu vârsta lor și cu desăvârșita lipsă de griji a unor beizadele. Pe atunci, unde e acum grădina de-la Copou, se întindea un mare loc sălbatec, pe care se dăduseră și lupte

(1) V. publicațiunea mea: *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București 1902, p. LVIII.

(2) *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*, I, ed. Maestricht, 1785, p. 83.

(3) *Ibid.*, p. 74.

(4) *Doc. Callimachi*, II, p. 398, No. 17; Ienachi Cogălniceanu, în *Letopisește*, III, p. 238. Doamna veni mai pe urmă (*ibid.*).

prin vremuri. Ioan Vodă, om deprins cu frumoasele grădini ale Constantinopolei împărătești, bogate în chiparoși și trandafiri, împărți acest pustiu «boierilor și rudelor Măriei Sale, dându-le poruncă tuturora ca să-și facă vii și grădini». Pe lângă vechea vie pe care Dumitrașco, fratele Domnului, o căpătase prin cumpărături (1) în mijlocul răzășilor săraci din partea locului (2) și locurilor de pășune ale târgoveților, pe lângă acelea, și mai vechi, ale mănăstirii lui Vasile Lupu, ce eră acolo unde se vede astăzi numai o bisericuță (3), pe lângă așezarea lui Andronachi din Botoșani, care ținea pe Paraschiva, sora Domnului, și via boierului Vasile Roset (4), — răsăriră o mulțime de înflorite adăposturi pentru vară. Copoul se prefăcù într'un raiu ca Buiucderè al Constantinopolei, unde toată lumea alergă în timpul marilor călduri ale cerului de miazăzi. Mitropolitul, care eră dela 1760 înainte fratele stăpânitorului, părintele Gavril, venit dela Salonic, gramaticul Raxi, atâția alții se făcură și ei răzăși ai Copoului ieșian. Beizadelele nu rămaseră fără partea lor, și pe marele loc ce li se dăruise, ei făcură «o grădină mare, punând fel de fel de pomi într'însa», cu «un foișor foarte frumos», după chipul chioșcurilor țarigrădene, precum se vede unul și astăzi în grădinile de odinioară ale mănăstirii Horezului, sau precum e acela care se dărâmă încet în marea livadă pustie din dosul Curții domnești de mai târziu a Iașilor (astăzi Facultatea de medicină). Spre acest loc se duceau cei doi tineri ca să petreacă pe cât îi îngăduia un tată așa de fricos de sgomot și o mamă care ținea strâns frânele gospodăriei. Într'un târziu, peste treizeci de ani, când părinții erau morți de mult și trupul decapitat al frumosului Grigore Vodă dormia sub glia străinătății, se mai vedeă încă bătrânul Alexandru Vodă, slab, cu ochii umflați, cu trăsăturile obosite, furișându-se dintre boierii, consulii, slujbașii Capitalei sale, pentru a căută câteva clipe de odihnă înduleită de visuri în acest colț răslet, unde erau îngropate zilele sale vesele dela douăzeci de ani (5). Căci pe atunci el eră un om frumos și mândru, fără nici o povară pe umeri și, zice vechiul scriitor de veleaturi, «ori ce nuntă sau zăefet se făcea, trebuia să meargă» (6).

Alexandru văzù astfel și nunta fratelui său cu Domnița Ileana Ma-

(1) *Doc. Callimachi*, II, p. 18, No. 38.

(2) *Ibid.* și p. 31, No. 67.

(3) *Ibid.*, p. 32, No. 72; cf. Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice*, pp. 276—8.

(4) *Ibid.*, p. 15, No. 31; p. 32, No. 72.

(5) *V. Doc. Callimachi*, I, p. 77, No. 34.

(6) Ienachi Cogălniceanu, *l. c.*, p. 229.

vrocordat, nepoată după fiul cel mai mic, Alexandru Vodă, a vestitului Nicolae Mavrocordat (1). Cei doi miri primiră numai peste câteva săptămâni o altă cunună, aceea a țării, căci bătrânul Ioan Vodă era, cu prisos, sătul de măririle lumii. Apoi veni, după nunta fratelui, și a surorii, și iarăș Alexandru stătù lângă baldachinul domnesc, cu bogata cucă a Domnilor în mâni, pe când, cu mitra de aur pe pletele lui albe, unchiul Mitropolitul cunună pe Mărioara Callimachi cu Alexandru, cel mai mic fiu al lui Constantin Mavrocordat, Domnul de atunci al Țării Românești, și deci vărul primar al Doamnei Ilenei (2).

II.

Ioan Vodă și bătrâna Doamnă se duseră la Constantinopole, dar Alexandru rămase lângă fratele său. Peste câteva luni un călător italian, abatele Boscovich, îl văzù la Curte, unde făcù, ca și fratele său Domnul, întrebări cu privire la instrumentele astronomice, cari erau pe atunci la modă mai pretutindeni în Europa. Odaia în care stătea el, pe locul Palatului Administrativ de astăzi, era așezată către râpa Bahluiului și înălțimile din față, împodobite cu mănăstiri vechi și nouă. Beizadeaua întrebuițta lungi și largi sofale turcești răzemate de părete, și pe o poliță se înșirau «cărți bune, bine legate», precum și două globuri geografice (3). Aceasta era în 1762, anul următor după schimbarea domnească. În August 1763 el primiă întâiu, în numele fratelui său, pe Resmi Ahmed Efendi, solul turcesc ce mergea la Berlin, iar apoi, la 29 Septemvrie (4), Alexandru făcea să i se gătească până la Galați conacele, căci se ducea să-și vadă la Constantinopole părinții; trei ciohodari petreceau până în acest oraș al Galaților, atunci o biată adunătură de case de lemn, pe «Măria Sa beizadè» și-l întovărășia, poate și pentru scopuri mai grabnice — încheiere de împrumuturi nouă și luptă cu acei cari râvniau Domnia Moldovei, — și Comisul al doilea. Era o plecare pentru totdeauna, căci două care mocănești, cu 20 de «cai slobozi», încărcau tot calabalâcul Măriei Sale. Chioșcul petrecerilor, *calhvè-ortus*, dela Copou rămânea fără stăpân pentru câțavă vreme, și vechea viață țarigrădeană începea din nou pen-

(1) V. ale mele *Inscripții din bisericile României*, cap. Mitropolia Bucureștilor, p. 244. Cf. *Doc. Callimachi*, I, p. CXXII—III.

(2) Ienachi Cogălniceanu, p. 245; Ioniță Canta, în acelaș volum, p. 191. Cf. *Doc. Callimachi*, I, p. CXXX.

(3) Boscovich, *Viaggio*, în *Uricariul*, XXIV, p. 298.

(4) *Doc. Callimachi*, II, p. 336, No. 239.

tru acest tânăr de 23 de ani, fiu, frate și cumnat de Domn. Poate că și alte pricini să fi adus această schimbare, căci aceeaș socoteală a Curții, care înseamnă cheltuelile cu «straie, butce» și șele ale acestui Alexandru Voevod, mai dă și sama gătirii a două odăi pentru socrul Domnului, Alexandru Mavrocordat, care se așezase deci la Iași, măcar pentru câțavă vreme, și mama acestuia, văduva lui Nicolae Mavrocordat, Doamna Smaragda, își ținea casa la Constantinopole cu «zahereaua» trimeasă dela noi, tocmai ca și părintele lui Grigore Vodă (1).

Rămas singur, Grigore Callimachi se mai luptă cu împrejurările câtevă luni de zile, apoi el cădeă. Alexandru sosise la Constantinopole în Maiu următor, și Grigore și Doamnă-sa Ileana se întorceau în orașul lacom de bani, de unde porniau și unde veniau înapoi, pe acea vreme, măririle noastre.

III.

Nu treceau trei ani de zile și cel mai mare din fiii lui Ioan Callimachi căpătă iarăș Scaunul Domniei. Numirea lui se făcū la 23 Ianuarie stil vechiu din anul 1767, dar ambasadorii străini o aflară numai în zilele de 16—7 Fevruarie (2). Va fi plecat în Martie, și la 10/21 Aprilie îl aflăm așezat în Iași, cu Doamna și cu acest frate Alexandru (3). Dintre Mavrocordătești, socrul murise nebun, „din multa temere ce își temeă femeia lui» (4). În schimb, Grigore adusese cu el pe fratele Doamnei, din care făcū un Cămăraș Mare al țării (5).

Domnia a doua a lui Grigorie Vodă nu mai avū însă liniștea celei dintâi, ci bietul stăpânitor al Moldovei robite fu prins îndată în vârtejul unui mare războiu între Ruși și Turci. Sultanul îi arătă toată încrederea, și-i trimise și bani pentru a face gătiri de oaste. Când ei sosiră însă la Iași, episcopul tinerilor, Nicolachi Suțu, Marele Dragoman și ațățătorul poftelor turcești de biruință, cerū partea sa, pe temeiul unor vechi datorii. În Septemvrie 1767, Tott, trecând prin Iași, fusese primit de amândoi principii, dintre cari el nu putea suferi pe cel mai tânăr (6). Alexandru mai stătū aici în tot cursul

(1) *Ibid.*, pp. 81, 116, etc. (v. tabla).

(2) *Doc. Callimachi*, I, p. 3; II, p. 365, No. 332; p. 475, No. 97.

(3) *L. c.*

(4) *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 393.

(5) Ienachi Cogălniceanu, p. 255.

(6) Vol. I, p. 29; cf. Hurmuzaki, *Supl. I*, vol. I, p. 749.

anului și cea mai mare parte din 1768 chiar. Încă în luna lui Decembrie, de sărbătorile Crăciunului, el petrecea în Iași și, doritor ca totdeauna de a vorbi francește și de a cunoaște lucrurile Apusului, el mergea la Biserica ungurească și lua cafeaua cu părinții franciscani (1). Banii Sultanului venira însă peste puțin, și cu dâșii cererea lui Nicolachi, față de care nu se încăpea nici o zăbavă. Alexandru trebuia să plece la Poartă cu suma datoriei și, cum se văzu la Constantinople, lângă părinți și în mijlocul altei vieți decât cea, așa de sărăcăcioasă și de primejdută, dela Iași, el voi să rămâie.

Dar Suțu nu înțelegea așa. Moldova avea capuchehaie pe fratele său, Mihalachi, Domnul de mai târziu. La Poartă se făceau, pentru Domnii din București și Iași, atâtea lucruri pe cari nu se cădea ca ei să le știe. Alexandru fu poftit să se întoarcă, apoi silit prin oameni împărătești, prin *numbașiri*. Atunci, cum el era mândru, nu se lăsă, ci înaintă Sultanului însuș o plângere prin giuvaergiul armean Tuzu-Oglu. Se arată în ea cât de greu apasă asupra Domniei un epitrop ca Nicolachi, și se aduceau înainte fapte deslușite: îndreptarea știrilor din Polonia pe care Moldova le trimitea la Constantinople și luarea datoriei din banii Sultanului însuș. Răspunsul împărătesc, dat în taină, fu ca beizadeaua să plece, dar Grigore Vodă însuș și cu boerii să facă tânguire, arz, în această privință.

Nicolachi aflase de aceasta, printr'un «arhiereu», căruia Alexandru, bucuros, i se destăinuise la plecare, și el oprî sosirea la Constantinople a călărășilor cu scrisori din Moldova, cari erau îndreptați la tabăra Vizirului, prietenul său (2). Aceasta era starea lucrurilor prin Maiu, când oastea turcească se află numai în Dobrogea, la Babadag (3).

Suțu hotărî atunci căderea lui Grigore Vodă, pentru a scăpa el însuși de peirea pe care o prevedea. Astăzi putem să ne dăm samă foarte bine de ceea ce s'a întâmplat. Niște Arnăuți ai Domnului și fel de fel de derbedei din Iași, un bărbier, ș. a., se dăduseră de partea Rușilor, și Pașa din Iași, cu oamenii căruia ei se ciocniseră, făcû îndată știre în tabără. Turcii trecură Dunărea pe la 26 Maiu st. n., când îi vedem la Isaceea, gata să intre în Moldova. Capuchehaielele moldovene o ieau însă înainte și aduc Domnului lor știrea că Vizirul îl cheamă la dânsul. Grigore era în Iași, păzit încă de mult de acel Pașă; Doamna și-o trimisese la Constantinople, și el avea lângă sine numai pe Ale-

(1) *Studii și doc.*, I—II, p. 73.

(2) Cf. *Doc. Callimachi*, I, pp. CLVI—VIII și Ienachi Cogălniceanu, pp. 259—61, 262.

(3) *Doc. Callimachi*, II, p. 493.

xandru, care pândia clipa potrivită pentru trimiterea arzului. Peste câteva zile, patru din Moldovenii ce fugiseră la Ruși, prinși, sosiră din Bender, și Vizirul făcù pe unul din ei să mărturisească — lucru destul de lesnicios — că i-a pus la cale însuș Domnul, care a mai dat dușmanilor și 2.000 de care cu proviant. Aceasta, pe lângă reaua stare a drumurilor și lipsa de hrană, se socoti ca o dovadă de trădare, și fără să se mai întrebe nimic, Grigore Vodă fu luat în clipa sosirii lui la Movila Răbăiei, în ziua de 3/14 Iunie, și dat în paza lui Ceauș Bașa. Alexandru avù aceeași soartă, pe când secretarul italian Nagni și doi Greci erau închiși la Muhzur-Aga, capul ienicerilor Vizirului.

Îndată se trimise știre la Poartă despre «trădarea» Moldoveanului și despre măsura mântuitoare pe care Vizirul o luase cu dela sine putere: se adăugă că vinovatul se află închis în cetatea Chilie, gata să fie dus la Constantinopole. Sultanul făcù Domn la 18/29 pe Constantin Mavrocordat bătrânul, și casele Callimachilor în Fanar, la Arnăut-chioi și aiurea fură pecetluite în aceeaș zi; peste șapte zile, noul Domn plecă spre Moldova. El aducea însă porunca, răsbunătoare, de a se luă puterea din mâna Vizirului nenorocos și de a nu se trimite numai prinșii din Chilia, ci și vicleanul care-i pierduse: Suțu însuș. Chehaia Bei, ajutorul Vizirului, avù aceeaș soartă; fără să fie închiși încă, ei porniră spre locul unde se hotărâse răsplătirile. Arzul Moldovenilor sosisse, și Sultanul aveà dovezile celor trei sute de pungi împărătești luate de Dragoman pentru datoriile adevărate și cele închipuite. Înainte de 1 Septemvrie st. n., toți acei pe cari neisbânda războiului îi prăbușise sosiau în cetatea împărătească.

Grigore Vodă fu închis la Bostangi-Bașa, de unde se ieșiă de obicei numai pentru moarte, și fratele care, voină să-l ajute, îi pregătise această soartă grozavă, eră și aici cu el. Mărturisirile lor — și mai ales ale lui Suțu — aduseră porunca de a se ucide în cale, la Demotica, Vizirul Mohammed Emin, care dorise așa de mult să scape de acești părăși, tăindu-i el în lagăr. Dar nici dânșii n'aură cu toții noroc. La 9 Septemvrie st. n., se băteau în cuie pe poarta Seraiului și capul nevinovatului Grigore și al șiretului Grec Nicolachi: amândoi periseră în umbra închisorii sângeroase. Răscoala Arnăuților pierduse pe unul, însușirea banilor pentru oaste pe celălalt. Iar pe lângă cei doi frați ai lui Suțu și Arapachi Vlastò (o rudă a Callimachilor), mai puțin primejduiți, un singur creștin și un singur tureascăpară. Chehaia Bei merse acasă, plin de bucurie, iar Alexandru intră, ruinat de durere, în casa părinților săi nenorociți.

IV.

Urmără lungi ani de întunec, în cari Alexandru căută să se facă uitat. Abia în 1776 își încercă el norocul, cerând Domnia Țării-Românești, unde stătea în Scaun Alexandru Vodă Ipsilanti. Pe atunci el eră însurat — încă din 1773 măcar — cu Ruxandra, numită greșit de un izvor de familie Elena, fata lui Scarlat Vodă Ghica. Ioan Callimachi, tatăl mirelui, înlocuise ca Domn în 1758 pe tatăl miresei, cu toate că legăturile lui Ioan cu Ghiculeștii, atât cu Alexandru Ghica, cât și cu părintele lui Scarlat, Grigore Vodă, fuseser vechi și strânse. Scarlat trecuse la Munteni, unde stătut până în 1761, când îl înlocui Constantin Mavrocordat; întors în Scaun la 1765, el nu mai stăpâni data aceasta decât un an: mormântul său se află la biserica Sf. Spiridon Nou din acest oraș. Cu soția sa cea de a doua, Eufrosina, «nepoata de soră a lui Ciuchi», și deci a Doamnei Pulheria Mavrocordat (a lui Nicolae Vodă), ea avu pe această fată Ruxandra. Cel mai mare dintre copiii lui Alexandru primi deci numele de Scarlat al bunicului după mamă, pe când celălalt se numi Iancu după Ioan Vodă Callimachi (1).

Cumnatul său Mihailu Suțu, cumnatul Alexandru Constantin Mavrocordat, soții Domnițelor lui Ioan Vodă, îi trecură înainte, ajungând Domni, pe când el nu eră încă decât tot beizadea, ca în timpurile fericirii sale. Nici când Mavrocordat căzu în 1785, Callimachi nu izbuti să fie numit Domn. I se dădu măcar moștenirea ca Dragoman a celui ce căpătă locul Domnesc, Alexandru, fiul lui Ioan și nepotul de frate al lui Constantin Mavrocordat — deci o rudă mai de departe.

Abia după zece ani trecu Alexandru Callimachi încă o treaptă și ajunsese în sfârșit ce fusesse tatăl și fratele său, ce avea de mult dreptul să fie și dânsul: Domn al Moldovei. Numirea i se făcu la 6 Maiu 1795, în vremuri grele, când Revoluția franceză aprindea și la hotarele noastre focuri primejdioase. Eră acum un om de 57 de ani, dar care arăta mai bătrân decât atât; Doamna-i trăia încă, și el avea cu dânsa doi băieți nevrâstnici; o fată mai mare decât ei, Ralû, fusesse măritată cu Constantin, fiul acelui Alexandru Ipsilanti pe care voise odinioară să-l înlocuească în București; dar ea murise înainte de 20 de ani la 1788 (2). Eră obosit de o viață cu multe dureri și cu puțin noroc; în

(1) Cf. *Doc. Callimachi*, cap. Alexandru Ioan Callimachi și *Gen. Cantacuzinilor*, p. 400—1. V. și materialul nou din *Doc. Callimachi*, II, pp. 500—1.

(2) *Doc. Callimachi*, II, p. 503, No. 145. Cf. Xenopol, *Istoria și genealogia Casei Callimachi*, pp. 175—6.

E de observat că o Ralû, «mătușa ei», botează la 1800, pe un fiu al Eufrosinei

lumea diplomatică dela Constantinopole, care-l cunoscuse bine cât fusese Dragoman, el eră socotit ca «un om bun și cinstit, dar fără energie». Ambiția și neastâmpărul, care-l deosebiau odinioară, muriseră de mult într'însul.

La 26 Maiu st. n. Alexandru Vodă fusese acum în audiența cea mare la Sultanul, dar nu plecă decât la 1 Iunie, cufundat până în gât în datoriile ce trebuise să facă (1). La 28 ale acestei luni el intră în Galați, dar în Iași el nu făcû nici o intrare strălucită, ei se strecură, întovărășit de un roi de amintiri dureroase, în acest vechiu lăcaș al petrecerilor sale, care-l primî cu o bucurie înduioșată (2).

Viața și nu Domnia lui ne interesează aici. Aceasta fu însă foarte morocănoasă. Avea lângă dânsul pe amândoi băieții. Fata măritată după Constantin Ipsilanti murise, cum s'a spus, lăsând poate, pe lângă o fată, Elenco, și pe acel fiu Alexandru, numit după bunicul Callimachi, care eră să înceapă revoluția dela 1821; deci Callimachi'n'avû mare bucurie, când cuserul său de odinioară, Ipsilanti bătrânul, ajuns, pe un an de zile, Domn al Țării-Românești, în 1796. Viața la Curte o dădea numai beizadeaua Scarlat, căsătorit încă de atunci cu fata lui Nicolae Mavrogheni, Smaranda: din această căsătorie se nasc la Iași o Domniță, ce fu botezată Mărioara (după bunica de pe mamă) în 1795, și o alta, Ralû (3). Pe atunci «pehlivani» — sau actorii — dădeau reprezentații la Curte în ziua de Sf. Alexandru (4), dar când Scarlat și soția sa merseră la Constantinopole, unde eră veșnica grijă a datornicilor și dușmanilor, o tristă pace bătrânească se făcû la această curte. O mulțumire va fi adus în acest traiu fără schimbări și planuri numirea, în Decemvrie 1797, a celui alt ginere domnesc, Alexandru Nicolachi Suțu, în locul de Dragoman al Flotei (5). Prin această căsătorie între Eufrosina Callimachi și fiul lui Nicolachi Suțu se încheiase o veche ură de familie, care adusese, de o parte și de alta, scumpe jertfe, capete

Suțu, fiica lui Alexandru Callimachi. *Mémoires du prince Nicolas Soutzo*, Viena 1899, p. 32. E vorba de una din fetele lui Grigore Vodă.

(1) *Doc. Callimachi*, II, p. 504, n-le 147—8.

(2) *Ibid.*, I, pp. 41—3.

(3) *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a principatelor române*, I, București 1900, pp. 8, 16. Cf. Xenopol, *o. c.*

(4) *Doc. și cercetări*, I, p. 9.

(5) *Doc. Callimachi*, II, p. 529, No. 191. Cf. p. 529, nota 1, unde i se zice greșit: Constantin.

despărțite cu securea și pironite pe poarta Împăratului păgân. Și aici, după morți, murise și amintirea simțirilor ce-i însuflețiseră.

V.

La 27 Martie st. n. 1799, se află în Constantinopole că Alexandru Callimachi a părăsit de bunăvoie Domnia, că fostul său ginere Ipsilanti îi ia locul și că Dragoman al Porții rămâne Alexandru Nicolachi Suțu (1). Știrea eră adevărată. Bătrânul nu plecă însă din Iași la tabăra din Galata decât în ziua de 20 Aprilie (2). La 21, urmașul său ieșiă din Fanar la satul Aivas-chioi, de unde-și începeă apoi călătoria spre Dunăre (3). Firmanul de mazilie al lui Callimachi pare să fi fost și mai plin de laude decât acela cu care fusese chemat la Poartă înaintașul său, Mihai Suțu (4).

Astfel, Alexandru Vodă putu să trăiască în liniște la Constantino-pole, fără să mai caute o Domnie care i se părea că e mai potrivită pentru ginerii și feciorii săi. Dintre aceștia din urmă, Scarlat eră încă din 1795 (5) Dragoman al Flotei, precum fusese cumnatul său Suțu. În vara anului 1801, schimbându-se repede Ipsilanti, pe când Scarlat lipsiă din Constantinopole, dus prin Arhipelag după veniturile Capudanului, superiorul său, — locul de Mare-Dragoman al lui Suțu, numit atunci Domn în Moldova, trecu asupra celui mai mic fiu al bătrânului, Iancu (6). Ambasadorul german scria: «Astfel bătrânul principe Callimachi se găsește deodată că este cel mai puternic dintre Greci, căci are de ginere pe Domnul Moldovei și cei doi fii ocupă în aceiaș vreme dregătoriile însemnate de Dragoman al Porții și al Arsenalului» (7). Un timp, Suțu domni chiar, în 1802, și peste Țara-Românească. Iar în locul lui Iancu, care trecu la flotă, Scarlat ajunse Mare Dragoman. Se știe că în 1806, apoi în 1812, el fu Domn al Moldovei, lăsând Dragomania cea Mare iarăș fratelui său.

Bătrânul trăi să vadă toate acestea, și bucuriile și primejdiile. Dar de el nu mai vorbește povestitorii întâmplărilor timpului, care se părea

(1) *Ibid.*, p. 532, No. 198.

(2) *Ibid.*, I, pp. 129—30, No. LXXXI.

(3) *Ibid.*, II, pp. 533—4, No. 202.

(4) L-am pomenit în articolul *Un Mitropolit de altă dată: Filaret al II-lea (Convorbiri literare* pe 1901), iar textul grecesc l-am dat după un manuscris ce se păstrează la Academia Română, în *Doc. Callimachi*, I, p. 408 și urm.

(5) V. pecetea sa la testamentul ce publicăm.

(6) *Doc. Callimachi*, II, p. 534—5, No. 205.

(7) *Ibid.*

că nu-l mai pot atinge. În Iunie 1815, gândindu-se la darea vădrăritului pe care o crescuse ca Domn, și prins de mustrări de cuget, el făcù să fie iertat de Patriarhie pentru acest păcat așa de vechiu: ca să capete deslegarea arhierască, el arătase că din banii luați fără dreptate a făcut un spital din temelie și a cumpărat case pentru locuința consulilor, pe cari până atunci țara îi ținea pe cheltuiala ei (1). Fiul său Scarlat îi dedică pe atunci cunoscuta condică de legi. Încă în 1820, el dă o mărturie de moșie. Lângă el iscălește și «Roxandra Doamna Callimachi» (2). Ea e pomenită și în 1799, când botează o fată a fiicei sale Eufrosina Suțu (3).

Testamentul său e mai vechiu decât această dată, fiind scris la Constantinopole, în ziua de 10 Ianuarie 1810, atunci când amândoi fiii se aflau la Constantinopole. Scarlat n'a plecat, în adevăr, cu oastea turcească împotriva Rușilor, cari ocupau Principatele, decât în primăvară, pentru ca să fie prins apoi, la 13 Iunie, și dus la Hareov, unde stătù până la încheierea păcii din 1812 (4).

După lungi fraze morale și duhovnicești, Alexandru arată adevăratul său scop, care eră să dea aceeaș parte tuturor fiilor săi și ai Doamnei Roxandra: Scarlat, Ioan și Eufrosina Suțu, sora lor mai mare, își vor împărți moștenirea, fiindu-se în samă că fata și-a primit zestrea. Ei vor da înapoi Roxandrei și zestrea ei de 25.000 de lei. Doamna va păstra casa din Terapia. Se vor da, în sfârșit, Elencăi Ipsilanti, nepoată de fiică a testatorului, câteva mii de lei, cari lipsise din zestrea Domniței Ralù. Ca martor iscălește și Mitropolitul de Cizic.

«Ἀλέξανδρος Ἰωάννου Καλλιμάχη ὁγιῶς θακείμενος, καὶ ἐρρόμενος ἔχων τὰς φρένας, καὶ βεβαίους τοὺς λογισμοὺς, διὰ τὸ ἀβέβαιον καὶ ἄδηλον τῷ παντὶ τῶν ἀνθρώπων γένει, ἀπὸ τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀδάμ, μέχρι συντελείας αἰῶνος, συμβάντος ἀπαιτήτου θανάτου, κατὰ τὴν πρὸς ἄρτον, μετὰ τὴν τῆς ἐντολῆς παράδοσιν θείαν ψῆφον: „γῆ εἰς καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ“, ἔγνω καλῶς διαθέσθαι τὰ καθ' ἡμᾶς, ἵνα μὴ, ἐξαπίνης ἀδιαθέτους εὐρύουσης ἡμᾶς τῆς τοῦ θανάτου ἀναποδράστου ψήφου, ἀναπολόγητοι τότε, ἐπὶ τοῦ ἀπαραλογίστου ἐκείνου λογιθεσίου, τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ ἀνεικάστου κριτοῦ, παραστηρώμεθα: οὐ τοῦ ἀναπολογήτου δὲ μόνον τούτου κρείττονας γενέσθαι εἰς διαθεμένους πεπείσμεθα, κατὰ τὰς θεοπνεύστους ἡμῶν γραφάς, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντας

(1) *Doc. Callimachi*, I, p. 593, No. 47.

(2) *Ibid.*, p. 601, No. 56. De sigur că lectura *Smaranda* e greșită. V. testamentul ce urmează.

(3) *Mémoires du prince Nicolas Soutzo*, p. 32. Ea botează și pe altă fată a ei, Maria, la 22 August 1817 (*ibid.*, p. 33).

(4) *Documentele Callimachi*, I, p. CXCVI.

πιστοῦμεθα τοὺς καλῶς διατεθέντας τοῦ γένους ἡμῶν προπάτορας ἐν καλῶτε καὶ βίον, ἰδεῖν γῆρα, εὐαρέστων Θεῶν τέκνων τέκνα εὐάρεστα, διατηροῦντα ἀλληλοδιαδόχως τὰ πατροπαράδοτα τῆς ὀρθῆς ἡμῶν πίστεως δόγματα ἀπαράτρωτά, καὶ πάσαις ἀδικοῦσιν ἐμμένοντα ταῖς δεσποτικαῖς ἐντολαῖς τοῦ ταύτας πάσας εἶστε τὴν πρὸς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀνακεφαλαιούντος ἀγάπην φιλάνθρωποτάτου σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτὴν δὲ καὶ ἡμεῖς πατρόθεν διαδεξάμενοι, κατὰ τὴν ἡδὴ διαληφθεῖσαν δεσποτικὴν ἀνακεφαλαίωσιν, ἐν μὲν τῇ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ὀφειλομένη πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν ὀλικῇ ἀγάπῃ, ἐφ' αἷς ποτε παρηκρούσαμεν ἐντολαῖς τῶν εἰς αὐτὴν ἀνακεφαλαιουμένων, καὶ αὐτὰς ὅποιαι ποτ' ἂν εἴησαν παραβάντες διεφθείραμεν, θερμῶς ἐκ θαθέων ψυχῆς δεόμεθα, πικροῖς ἐξαιτούμενοι δάκρυσι, τὸν καὶ τῷ συσταυροθῆντι αὐτῷ λήσῃ τὴν μετ' αὐτοῦ ἔσσεσθαι ἐν τῷ παραδείσῳ διαμονὴν αἰδιον ἐπαγγελάμενον πανοικτήριμον σωτήρα ἡμῶν τοῦ ἐλέους τοῦδε τυχεῖν, καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην γινομένην διαφθορὰν ἐκ τῶν παραβάσεων τῶν εἰς αὐτὴν ἀνακεφαλαιουμένων αὐτοῦ ἐντολῶν, εἰς τὴν αὐτὴν πάλιν ἀνακαινίσας ὀλικὴν ἀγάπην, διὰ τῆς ἐκ μόνης φιλάνθρωπίας δεσποτικῆς ἀφέσεως τῶν ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐντολαῖς διαφθορῶν ἡμῶν. Ἐπὶ δὲ τῇ ὡς ἑαυτοὺς ἐντελλομένη τῷ πλησίον (*sic*) ἀγάπῃ, οἰαδηποσοῦν ἐγένετο παρ' ἡμῶν πρὸς αὐτοὺς διαφθορὰ τῆς ἀγάπης ἢ παρ' αὐτῶν, ὡς μὴ ὅφελον, πρὸς ἡμᾶς ἐν τῷ πλήρει παθῶν ἀθλιωτάτῳ βίῳ ἡμῶν, τὴν ἐξ ὅλης αἰτούμεθα τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ καρδίας παρὰ πάντων ἀπαξάπλως συγχώρησιν, τὴν καὶ παρ' ἡμῶν ἀμοιβαίως καὶ ὀλικῶς διδομένην πρὸς ἅπαντας τοὺς ἦτοι ἐκκλησιαστικῶς ἢ πολιτικῶς ὑπερέχοντες, ἢ τῆς κατωτέρω μοίρας λαχόντες. Καὶ διὰ τῆς παρατροπῆς τῶν εἰς τὴν τοῦ πλησίου ἀγάπην ἀνακεφαλαιουμένων δεσποτικῶν ἐντολῶν, ἀνθρώπινόν τι καθ' ἡμᾶς ἐκ διαβολικῆς συνεργείας πραγματευθέντας, ἢ βουληθέντας, μηδὲν ἡμῖν καὶ αὐτοῖς λογίσαιτο Κύριος εἰς κρίσιν ἐπὶ τῆς δευτέρας παρουσίας. Καθάπερ δὲ τὴν πληρωτικὴν πασῶν τῶν ἐντελῶν τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ πλησίου ἀγάπην, ἐφ' οἷς αὐτὴν διεφθείραμεν ἀπὸ πάσης ἡδὴ κατάρτης διαφθορᾶς, διὰ τε τῆς πρὸς τὸν φιλάνθρωποτάτον ἡμῶν δεσπότην διαπόρου δεήσεως, καὶ τῆς πρὸς με παρ' αὐτοῦ γενομένης φιλάνθρωπως δεσποτικῆς ἀφέσεως, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὀφειλομένης, ἡμῖν ἀντιδομένης συγχωρήσεως, ὁμοτρίχως ἀνεκνήσιαμεν, οὔτω καινὴν καθαράν τε καὶ ἀδιάφθορον, μετὰ πάντων τῶν ὁρθῶν τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν πίστεως δογμάτων καὶ πατρῶων παραδόσεων, πρῶτον πάντων τῶν ἄλλων τῶν παρὰ Θεοῦ δοθέντων ἡμῖν ἀγαθῶν, αὐτὴν τὴν ἀγάπην τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν καταλείπομεν διαδόχοις, ὅλην εὐχόμενοι ψυχῇ καὶ καρδίᾳ, αὐτὴν μεθ' ὧν εἴπομεν δογμάτων καὶ παραδόσεων καθαρὰν διατηρεῖν, ἀπαράτρεπτόν τε, καὶ ἀδιάφθορον, καὶ κληρον πρώτιστον καταλείπειν διαδεξάμενοις ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Δεύτερον, ἐπειδὴ μοι συμβῇ τέλος τοῦ βίου χρήσασθαι, κληρόνομον πληρεξούσιον πάντων τῶν παρὰ Θεοῦ δοθέντων ἡμῶν (*sic*) κτημάτων τὴν ὑμετέραν καταλείπομεν πολυέραστον ὁμόλεκτρον, ἐκλαμπροτάτην φιλότιμον ἡμῖν Δόξαν, ἐπὶ τοιαύταις ἐκ συμφώνου ἀμεταθέτοις βουλαῖς τε καὶ διατάξεσιν: ἐπειδὴ γὰρ ἡ διαθήκη δικαία ἐστὶ βούλησις ὧν τις θέλει μετὰ θάνατον αὐτοῦ γενέσθαι, βουλόμεθα δὲ ἡμεῖς τὴν πιστοτάτην ἡμῖν σύμβιον καὶ ὁμόφυχον Δόξαν

κληρόνομον εἶναι πάντων κινήτων τε καὶ ἀκινήτων ἡμῶν πραγμάτων, ὡς δι' αὐτῆς ἐρχομένων, κατὰ νόμους, τῶν γνησίων ἡμῶν ὑπεξουσίων κληρονόμων. Τοῦτου χάριν ἀξιούμεν τὴν αὐτῆς Ἐκλαμπρότητα τὸ τρίτον τοῦτο τῆς ἡμετέρας διατάξεως κεφάλαιον διατηρῆσαι, καθάπερ καὶ τὰ ἐφεξῆς ῥηθισόμενα. Ἔστι δὲ τοῦτο οὐ κατὰ τοὺς ἐν τοῖς βασιλικοῖς μόνον Ἰνστούτέτοις (*sic*) νόμους, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον κατὰ τὸν ἐν εὐαγγελίοις τοῦ Κυρίου ἡμῶν νόμον, τοῦ τοῖς ἀγῆρω θραβεῖοις προσαμειβόμενον τοὺς ἀξίους: ὁ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικὸς νόμος τότε συγκληρονόμους ποιεῖται ἡμᾶς τῆς του οὐρανίου πατρὸς ἡμῶν αἰωνίου βασιλείας, ὅταν ἡμεῖς, τὴν εὐκαιρίαν τοῦ παρόντος ἔχοντες βίου, σφοδρῶς ἐχόμεθα τῆς ἡμετέρας σωτηρίας καὶ συγκληρονόμον τοῖς τέκνοις ἡμῶν ποιῶμεν τὸν Κύριον. Ὅθεν, ὥσπερ ζῶντες, κατὰ τὸ δυνατόν, αὐτὸν ἐποιοῦμεθα, οὕτω καὶ μετὰ θάνατον τὴν φιλότατην ἡμῶν ἀξιούμεν Δόμναν συγκληρόνομον ποιῆσαι τοῖς τέκνοις ἡμῶν τὸν πᾶσαν ἡμῖν μετὰ τοῦ εἶναι καὶ ζῆν καὶ εἶ ζῆν τὴν περιουσίαν δόντα, Σωτῆρα ἡμῶν καὶ Κύριον, κατὰ τὸ ἡμέτερον ιδιόχειρον καταστίχον, ἐν ᾧ διὰ τῆς αὐτῆς βουλόμεθα ἐπιμελοῦς προστασίας, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐμὴν ἀποδίωσιν, ἀποθῆναι τέλει χρηστῶ, Χριστὸν δι' αὐτῶν, παρὰ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου καὶ τῶν λοιπῶν θεοφόρων πατέρων, συγκληρονόμον γίνεσθαι θεδαιούμενοι, καὶ οὐ σμικρὰν τῆς πρὸς αὐτόν, τὸν φιλάνθρωπον ἡμῶν δεσπότην, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλήσιον διαφθορᾶς τῆς ἀγάπης ἱκανοποιήσιν καὶ συγκληρονομίαν ἐπὶ πᾶσι, τὴν ἐκ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἀγαθότητος καὶ τοῦ ἀπείρου ἐλέους ἐπαγγελομένην ἡμῖς βασιλείαν τὴν οὐράνιον, ἥς ἵνα μὴ ἀπόκληρος γένηται ἡ αὐτῆς Ἐκλαμπρότης, ὅπερ ἀπῆει, καὶ ἀναπολόγητος ἐπὶ τοῦ ἀνεικάστου ἐκεῖνου καὶ δεσποτικοῦ βήματος, πάντα προθύμως ἐκπληρώσας τὰ ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ καταγραφέντα καταστίχῳ ἡμῶν, μηδὲν παραλιποῦσα τὸ σύνολον, ὡς πρὸς μόνῳ ὄντα Θεῷ ἀφιερῶματα ἀναφαιρήτα. Τέταρτον, ἐπισκίητομεν τῇ αὐτῆς Ἐκλαμπρότητι, ἀξιούντες, ὅσα ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου ἡμῶν εὐρεθῶσιν ἀποτεταμμένα εἰς μετρητά, ἢ διαμαντικά, ἢ ἀσμμικά, ἢ ῥουχικά, ἢ γουνικά, ἐξαιρουμένως τῆς οἰκιακῆς ὕλης, πάντα διανεῖμαι ἐπίσης τοῖς τρισὶν ἡμῶν ἀγαπητοῖς τέκνοις: τῷ ἐκλαμπροτάτῳ, λέγομεν, Σκαρλάτῳ Βοεβόδ, τῷ ἐκλαμπροτάτῳ πεγζαδῇ ἡμῶν Ἰωάννῃ καὶ ἐκλαμπροτάτῃ Δόμνῃ Εὐφροσύνῃ, καὶ μέχρι μὲν τούτων συγκληρονόμος ἔστω ἐξίσου Σκαρλάτῳ καὶ Ἰωάννῃ, τοῖς φιλότατοις ἡμῶν υἱοῖς, ἢ φιλότατῃ ἡμῶν θυγάτηρ Εὐφροσύνῃ, ἐπὶ γὰρ λόγῳ προικὸς σφόν τε καὶ πληρέστατον ἔλαβε τὸ ἑαυτῆς πατρικῆς κληρονομίας ἀναλογοῦν αὐτῇ· ἱκανοῦσθω μνήμης ἕνεκεν αἰδίου τῆς πρὸς αὐτὴν ἡμῶν φιλοστοργίου ἀγάπης, ταύτῃ τῇ μέχρι τῶν εἰρημένων τῆς πατρικῆς κληρονομίας ἰσομοιρίᾳ, μετὰ τῶν ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν, μηδὲν ἔχουσα ταύτης ἕνεκα παρ' αὐτῶν τι ζητεῖν τὸ παράπαν, ὡς μηδὲ αὐτοῖς ἐξεῖναι ποτέ, ἐντελλόμεθα, παρ' αὐτῆς τι ζητήσκειν τῶν τῆς πατρφους αὐτῆς προικῶς. Ἄλλ' ἐν ζητεῖν, εὐχόμεθα, παρ' ἀλλήλων μόνον συγκοινωνεῖν ἀλλήλοις, ὡς ἀλλήλανεταχομένοις ἀδελφοῖς ἐν ταῖς παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν διδομέναις εὐπραγίαις ἢ δυσπραγίαις. Πέμπτον ἐπὶ πᾶσι, καὶ τελευταῖον, ἐπειδὴ, διὰ τῆς φιλότατης ἡμῶν Δόμνης καὶ πληρεξουσίου κληρονόμου, τοῦ εἰς τὸν Κουρουτξομὲν ὁσπιτίου ἡμῶν, μετὰ πάσης τῆς ὁσπιτιακῆς, ὕλης ἔρχοντες κατὰ νόμους γνήσοι τούτων κληρονόμοι οἱ δύο ἡμῶν φίλτατοι υἱοί, Σκαρλάτος καὶ Ἰωάννης,

κατὰ τὰ παρ' ἡμῶν διορισθησόμενα, — τούτου χάριν αὐτοὺς διορίζομεν ἕνεκα τῆς τελείας του ὁσπητίου διακατοχῆς τε καὶ πληρεξουσιότητος ἐπιδοῦναι τῇ μὲν φιλότατῃ ἡμῶν Δόμνῃ καὶ φιλοστοργῇ αὐτῶν μητρὶ γρόσσια χιλιάδας εἰκοσιπέντε κατ' ὀφειλὴν ἄφρευκτον τε καὶ ἀπαραίτητον, ὡς προῖκα ὄντα πατρῶαν τῆς αὐτῆς Ἑκλαμπρότητος, καὶ ἐξουσίαν ἐχούσης ἐν τοῖτοις ποιεῖν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀρεσκείαν τε καὶ βούλησιν καὶ διάταξιν. Ὡσαύτως διορίζομεν αὐτοὺς ἐπὶ τοῖτοις δοῦναι τῇ γνησιωτάτῃ ἡμῶν ἐγγονῇ Ἑλέγκῳ Ὑψηλάντῃ ἑπτὰ χιλιάδας καὶ πεντακοσία γρόσσια, ἵνα γένηται ἡ πᾶσα ποσότης, μετὰ τῶν προδαπάνηθεισῶν δυοκαίδεκα χιλιάδων καὶ πεντακοσίων γροσσίων, ἐπὶ τῇ προικὶ τῆς ἀειμνήστου φιλότατης ἡμῶν θυγατρὸς Ῥαλοῦς, μητρὸς αὐτῆς, χιλιάδες γροσσίων ἀριθμῶς εἰκοστός. Περὶ δὲ τοῦ εἰς τὰ Θεραπεῖα-ἀρσᾶ ἀγροποιοῦμεν ταῦτα: ὅτι, ἐπειδὴ τὸ εἰς τὴν Χάλκην νήσον ποτὲ ὁσπήτιον ἡμῶν διὰ τινος λογαριασμοῦς οὗς εἴχομεν μετὰ τῆς ἐκλαμπροτάτης φιλότατης ἡμῶν Δόμνης πρὸ καιροῦ, ἐδωρήθη τῇ αὐτῆς Ἑκλαμπρότητι, ὅπερ πωλήσασα ὡς ἰδίᾳ οἰκοκυρά, ἡγόρασεν αὐτ' ἐκεῖνον τὸν εἰρημένον ἀρσᾶν, καὶ ἰδίῳις αὐτῆς ἀναλώμασιν ἐμόρφωσεν αὐτὸν ὡς ὁράται, ἴδιον αὐτῆς ἐστὶ κτήμα ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσπαστον, καὶ ὡς ἀνδρομοίριον λογίζεσθω. Ἐσχάτην δὲ καὶ τελευταίαν πρὸς τοὺς γνησίους ἡμῶν κληρονόμους] ἐντελλόμεθα ἐντολήν, ὑποχρεοῦντες αὐτοὺς, διὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς ὀφειλόμενον οὐκὸν σέβας καὶ δι' ἣν αὐτοῖς ἐπεδείξαμεν πατρικὴν φιλοστοργίαν καὶ ἀγάπην γνησίαν, εὐπειθεῖς εἶναι ἀεὶ καὶ ὑπηκόους εἰς πάντα τὰ θεοφιλεῖ νούμεματα καὶ βουλεύματα τῆς φιλότατης ἡμῶν Δόμνης καὶ φιλοστοργιοτάτης μητρὸς αὐτῶν, καθάπερ τὸ οὐκὸν ἀπαιτεῖ χρέος, ἄχρη γήρωις αὐτῆς βαθυτάτου καὶ πόνου, ἔτι δὲ καὶ θερμοὺς αὐτῇ γενέσθαι, ἐπιτάττομεν, συνεργοὺς καὶ σπουδαίους συντελεστάς, μετὰ τὴν εὐτεῦθεν ἡμῶν ἐκδημίαν καὶ τὴν πρὸς τὸν ποθοῦμενον καὶ Κύριον καὶ δεσπότην ἡμῶν ἐκδημίαν, ἐν πᾶσι τοῖς πρὸς αὐτὴν ἀνωτέρω παρ' ἡμῶν διαταχθεῖσι· μὴ τοσοῦτον κληρονόμους γινέσθαι πατρικῶν τε καὶ μητρικῶν σπεύδειν πραγμάτων, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον διὰ τῆς πρὸς τοὺς φιλοστοργούς αὐτῶν γεννήτορας ὀλικῆς ὑπακοῆς τε καὶ εὐπειθείας καὶ προθυμοτάτης θεραπειᾶς πατρικῶν τε καὶ μητρικῶν εὐχῶν, αἵτινες κατὰ τὰ ἱερά, φασί, λόγια, στηρίζουσι θεμέλια οἴκων, καὶ τὰς παρὰ Θεοῦ ἔλκουσιν ἀφθόνως εὐλογίας καὶ χάριτα καὶ πλουσίας τὰς ἀμειβάδας ἐν τε τῇ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῇ μέλλοντι. Αὕτη ἔστιν ἡμῶν ἡ αὐταιρέτω γνώμη καὶ ἐκουσίᾳ βουλή γεγονυῖα ἐνυπόγραφος καὶ ἐσφράγιστος διαθήκη, ἣν κυρίαν τε καὶ βέβαιαν εἶναι βουλόμεθα ἐπὶ παντὸς ὑποκειμένου καὶ ἐπὶ πάσης δίκης καὶ ἐξουσίας· ὁ δὲ ἐπιχαρίσων αὐτὴν ἀνασκευάσαι καὶ ἀναθρέψαι ἀναπολόγητος κριτῆς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως παρὰ τοῦ μετὰ δόξης ἐπανερχομένου κρῖναι ἅπαντας ἀνεκῆστου φοβεροῦ κριτοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐν ἔτει χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ δεκάτῳ, Ἰαννουαρίου δεκάτῃ.

«Ἀλέξανδρος Καλλιμάχης BB^{da} δεδαιοῖ [pecete cu bourul, coroana, sabia, sceptrul și «Io Al.» ...; sters].

«Κἀγώ, ἀναγνοῦσα τὴν παροῦσαν ἐνυπόγραφον ἐσφράγιστον διαθήκην ὑψηλοτάτου αὐθέντος καὶ κυρίου μου, εὐχομαι ἐξ ὅλης μου ψυχῆς καὶ καρδίας πρὸς Κύριον, ἐμὲ πρῶτον ἐλεῆσαι καὶ μετὰ πάντων τῶν μετανοησάντων ἀμαρτωλῶν καὶ εὐαρεστη-

σάντων αὐτῇ κατατάξαι· εἰ δὲ διὰ τὰς πολλὰς μου μὴ εἰσακουσθείην ἁμαρτίας, ἐπὶ τῇ διαπύρρῳ μου ταύτῃ θεήσει, ἀλλὰ οἷς αὐτὸς μόνος οἶδε κρίμασι προαρπάσει τὸν κήριον καὶ αὐθέντην μου, προσκυνῶ μὲν τὸ πανάγιον αὐτοῦ θέλημα, ὑπογράφω δὲ τῇ ἐμῇ χειρὶ, καὶ σφραγίζω τῇ ἰδίᾳ μου σφραγίδι, ὑποσχνουμένη πάντα τὰ ἐν τῇ παρούσῃ διαθήκῃ τῆς αὐτοῦ Ὑψηλότητος διαταχθέντα τηρῆσαι ἀπαραιμείωτα μέχρι καὶ κεραίας αὐτῆς: Ὡξάνδρα Δόμ[ν]α θεθεοῖ. [De aici altă mână.] Κἄγω ὁ εὐπειθὴς υἱὸς Σκαρλάτος Καλλιμάχης, ἀδεία καὶ προσταγῇ πατρικῇ, ἀναγνοὺς τὴν παρούσαν εὖνομον διαθήκην τοῦ θεοσεβεστάτου καὶ εὐγενεστάτου μου πατρός, ὑπόσχομαι τὴν κατὰ γράμμα ἐκπλήρωσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἐντελλομένων. Σκαρλάτος Καλλιμάχης [pecete ca și cealaltă, cu inscripția: «Σκ[αρλάτος]. Κ[α]λ[ι]μ[α]χ[ης] Β[ο]ε[β]όδα», δ[ι]ραχο[μ]ά[νος] 1795»].

«Ὡάννης δραγομάνος, γραφεὺς τῆς παρούσης διαθήκης, μάρ[τυ]ς.

«Ὁ Κυζίκου Κωνσταντῖνος, μάρ[τυ]ς.»

Iată și traducerea acestei lungi bucăți, încurcată în retorica ei bisericască :

«Eu, Alexandru Ioan Callimachi, fiind în deplină sănătate și cu mințile întregi și judecata sigură, pentrucă moartea vine la vreme necunoscută bine și neprevăzută, dela strămoșul nostru Adam până la sfârșitul veacului, asupra întregului neam omenesc, după hotărîrea dumnezească, dela împărtașanie la călcarea poruncii: «pământ ești și în pământ te vei întoarce», am socotit că e bine să orânduiesc averea noastră, pentruca hotărîrea neînlăturată a morții să nu ne afle cumvă neorânduîți și să stăm deci fără îndreptățire atunci înaintea celui loc unde ori cine trebuie să-și dea samă neapărat, înfricoșatul Scaun al neasămănatului judecător, — ne-am încredințat, nu numai că, făcându-ne diata după cuviință, vom fi mai buni decât acel ce nu-și poate da socoteala, după Scripturile noastre însofiate de duhul lui Dumnezeu, ci avem credință tare să vedem în frumoasă și bogată bătrânețe pe strămoșii neamului nostru, cari și-au făcut după credință diată, copii ai unor copii plăcuți lui Dumnezeu, cari au păzit unul după altul dogmele necălcate, lăsate din tată în fiu, ale dreptei noastre Credințe, și ținându-se nestrămutat de poruncile dumnezeiești ale celui care a unit acestea toate în iubirea, și față de el și față de aproapele, prea iubitorul de oameni Mântuitorul nostru Isus Hristos.

«Și noi, primind-o aceasta dela părinții noștri, după unirea dumnezească ce am pomenit-o acuma, în iubirea deplină ce datorim Dumnezeului nostru din toată inima și din tot sufletul și din tot gândul și din toată puterea, în poruncile celor unite în ea, în care uneori am greșit și pe câte le-am călcat, am suferit peire, — ne rugăm fierbinte din adâncul sufletului, cerând cu lacrimi amare dela cel ce a vestit până și tâlharului răstignit împreună cu dânsul pe cruce că va sta veșnic cu el în raiu, prea milostiv Mântuitor al nostru, să se împărtașească de această milă și păcatul ce ni s'a întâmplat față de iubirea lui, pentru călcările poruncilor lui, ce se unesc în ea, înnoind iarăși într'însa întreaga iubire, pentru iertarea dumnezească,

din singura iubire de oameni, a greșelilor noastre față de poruncile lui. Iar în ceea ce privește iubirea ce se poruncește în ele față de aproapele, dacă din partea noastră s'a întâmplat vreo călcare a iubirii către ei, sau din partea lor, cum nu s'ar fi căzut, către noi, în această plină de patimi, prea nenorocită viața noastră, cerem din tot sufletul și din toată inima lor dela toți într'un cuvânt iertare, oferind și din parte-ne iertare, și dând-o tuturor pe deplin, și celor cu vrednicii bisericești și lumești, și celor ce s'au împărtășit de o soartă mai jos. Și dacă, după slăbiciunea omenească și cu ajutorul diavolului, am făcut sau am voit a călca poruncile dumnezeiești cele unite în datoria iubirii aproapelui, să nu ne ție în samă nimic din ele Domnul, la judecata lui, când va veni a doua oară. Și deoarece am înnoit în trei chipuri îndeplinirea tuturor poruncilor, iubirea față de Domnul și față de aproapele, în cele unde o stricasem, de toată peirea blestemată: prin rugăciunea străbătătoare către prea iubitul de oameni, stăpânul nostru, și prin iertarea dumnezească, dată, cu iubire de oameni, de dânsul față de mine, și prin iertarea, trebuitoare nouă, ce ne-am dat-o unii către alții, astfel, nouă și curată și neprihănită, cu toate dogmele adevăratei noastre Credințe și părințeștiile datini, mai presus de toate bunurile ce ni s'au dat de către Dumnezeu, lăsăm această iubire urmașilor noștri iubiți, rugându-ne din tot sufletul și din toată inima s'o păstreze, împreună cu toate dogmele și datinile ce am zis, curată și necălcată și neprihănită, și s'o lase ca moștenirea cea dintâi celor ce-i vor moșteni pe dânsii, din neam în neam.

«Al doilea, când ni se va întâmpla să găsească sfârșitul vieții, lăsăm moștenitoare deplină a tuturor averilor ce ni s'au dăruit dela Dumnezeu pe mult iubita noastră înălțată Doamnă, cu următoarele hotărâri și orândueli nestrămutate, pe cari le-am luat prin bună înțelegere între noi. Deoarece deci testamentul este o voință dreaptă în privința lucrurilor pe cari le voește cineva să fie după moartea lui, voim deci și noi ca prea credincioasa noastră soție și soră sufltească Doamna să fie moștenitoare a tuturor averilor noastre, mișcătoare și nemișcătoare, deoarece prin ea ne-au venit, după lege, cei drepti ai noștri moștenitori. Drept aceea învrednicim pe Înnălțimea Sa a păzi acest al treilea punct al orânduiei noastre, precum și cele ce se vor zice mai departe. Căci aceasta nu e numai potrivit cu legile ce se cuprind în *Institutede* împărătești, ci, mai mult încă, potrivit cu legea din Evanghelia Domnului nostru, care face pe cei vrednici a primi răsplata cea veșnică, deoarece legea evanghelică a Mântuitorului nostru atunci ne împărtășește de veșnica împărăție cerească a părintelui nostru, când noi, având îndemânarea vieții de față, ne îndeletnicim într'un chip deosebit cu mântuirea noastră și facem părtaș la moștenire, împreună cu copiii noștri, pe Domnul. Deci, precum noi, în viață, după putere, îl facem moștenitor nouă, astfel socotim că, și după moartea noastră, preaiubita noastră Doamnă va face moștenitor, la un loc cu copiii noștri, pe acela care, împreună cu ființa și viața fericită, ne-a dat și averea, pe Mântuitorul și Domnul nostru, după

catastihul cel scris de însăș mâna noastră, în care voim ca, prin îngrijirea ei veghetoare, îndată după ce voi murî eu, să se întrebuițeze averea la un scop bun, fiind siguri că, pe lângă Sfântul Hrisostom și ceilalți Părinți de Dumnezeu purtători (1), Hristos va să fie părtaș la moștenire, și că vom dobândi destulă ispășire a păcatului făcut față de el, stăpânul nostru cel iubitor de oameni și de iubirea către aproapele, și [vom aveâ] parte, din nesfârșita lui bunătate și mila lui fără capăt, la împărăția cerului ce ni s'a vestit și, pentru ca să nu piardă Înnălțimea Ei împărăția aceasta, ceea ce să ferească Dumnezeu, și să rămâie fără răspuns înaintea celui neasămănat și stăpânitor Scaun de judecată, toate cu bună voie să se îndeplinească, câte le-am înșirat în acel catastih deosebit al nostru, nelăsând nici cătuș de puțin la o parte, ca unele ce sunt daruri nestrămutate față de singur Dumnezeu. Al patrulea, recomandăm Înnălțimii Sale, hotărînd ca, ori câte lucruri s'ar găsi strânse în bani la sfârșitul vieții mele, sau fie diamante, fie arginturi, fie stofe, fie haine, afară de mobile din casă, toate să le împartă Doamna, de o potrivă, la cei trei iubiți copii ai noștri, și anume: Scarlat Voevod, prea înălțatul Beizadea Ioan și prea înălțata Doamnă Eufrosina, și numai într'acestea să fie părtașă la moștenire de o potrivă cu Scarlat și Ioan, prea iubiții noștri fii, și prea iubita noastră fiică Eufrosina, căci ca zestre ea și-a luat partea ce i se cuveniă din moștenirea părintească, întreagă, și mai mult decât deplină: să-i ajungă ca o amintire a iubirii noastre de părinte către dânsa, prin această împărțire de o potrivă a averii părințești, la un loc cu iubiții ei frați; și să nu aibă pentru aceasta cătuș de puțin a cere dela dânsii, precum nici lor orânduim să nu le fie îngăduit vreodată a cere dela ea ceva din zestrea ei dela mine, ca tată. Ci ne rugăm și de unii și de alții să caute un singur lucru, să trăiască între sine ca frați ce se iubesc unul pe altul, în fericirile sau nefericirile ce ni s'au dat nouă, pentru folos, dela Dumnezeu. Al cincilea din toate, și cel din urmă, deoarece, prin prea iubita noastră Doamnă și întru toate moștenitoare la casa noastră dela Curuceșmă, împreună cu toate mobilele, vin ca adevărați moștenitori, după lege, cei doi prea iubiți fii ai noștri, Scarlat și Ioan, potrivit cu cele ce vor fi orânduite de noi, — drept aceea hotărîm ca ei, pentru statornica primire și stăpânire a casei, să dea prea iubitei noastre Doamne și prea iubitoarei lor mame 25.000 de lei, ca o datorie neînlăturată, care nu se poate trece cu vederea, căci aceasta este zestrea dela tată a Înnălțimii Ei, și pentrucă ea are voie să facă în aceste lucruri așa cum socoate, vrea și hotărăște. Deasemenea orânduim ca fiii mei să dea pe lângă aceasta adevăratei noastre nepoate Elenco Ipsilanti 7.500 de lei, pentrucă, împreună cu cele 12.500 de lei ce s'au cheltuit asupra zestrei prea iubitei noastre fete Ralû, de veșnică pomenire, să se facă la un loc întreaga sumă, în număr de 20.000. Iar cât despre casa de țară dela Terapia, mărturisim cele ce ur-

(1) La bisericile cărora se va fi lăsat ceva.

mează: deoarece, pentru unele socoteli ce le-am avut cu prea înălțata, prea iubita Doamna noastră, mai înainte vreme s'a dăruit Înnălțimii Sale casa ce o aveam odată în insula Chalke, și ea vânzând-o, ca una ce eră stăpâna adevărată a casei, a cumpărat în locul ei casa de țară pomenită și a prefăcut-o cu chieltuiala ei, așa cum se vede,— casa aceasta de țară e stăpânirea ei, ce nu se poate lua, nici răpi, și să fie socotită ca adaus de zestre. În sfârșit și la capăt, orânduim adevăraților noștri moștenitori, îndatorindu-i, pentru respectul fiese ce mi se cuvine și pentru îngrijirea părintească și adevărata iubire ce le-am arătat, să fie totdeauna supuși și ascultători la toate de Dumnezeu iubitoarele îndemnuri și voințe ale prea iubitei noastre Doamne și a lor prea iubitoare mamă, precum cere datoria fiască, și aceasta până la cea mai adâncă bătrânețe a ei; și încă orânduim pe lângă aceasta ca ei să fie călduroși ajutători și împreună-lucrători cu sânguință, după strămutarea noastră de aici și plecarea noastră la doritul nostru Domn și stăpân, în toate cele ce s'au orânduit mai sus de noi către dânsa. Pentru ca ei să nu fie moștenitori de aceia cari râvnese lucrurile ce vor să aibă dela tată și dela mamă, ci mai vârtos, prin întreaga lor ascultare și supunere către iubitorii lor părinți și prin îndeplinirea prea râvnitoare a rugăciunilor tatei și ale mamei, care, precum spune Scriptura, întăresc temeliiile caselor și aduc din belșug binecuvântările cele dela Dumnezeu, și harul și bogatele răsplătiri, și în veacul de acum și în cel viitor. Aceasta este diata noastră făcută, cu socotință slobodă și de bună voie, și pusă în scris și pecetluită; care voim să fie stăpânitoare și statornică în toate, și în tot dreptul și îngăduirea. Iar pe cel care va lucră după dânsa, să-l așeze și să-l ție nestrămutatul judecător în ziua judecății de către acel ce va veni cu slavă să judece pe toți neasemănatul judecătorul cel înfricoșat și Domnul nostru Iisus Hristos. În anul 1810, Ianuarie în 10.

«Alexandru Callimachi Voevod întărește aceasta.

«Și eu, cetind diata de față, pusă în scris și pecetluită, a prea înălțatului stăpânitorului și Domnului meu, mă rog din tot sufletul și din toată inima mea către Dumnezeu, întâiu, ca Dumnezeu să se milostivească de mine și să mă așeze împreună cu toți păcătoșii ce s'au pocăit și au făcut cele dorite de dânsul; iar dacă, pentru multele mele greșeli, nu s'ar ascultă aceasta a mea înfocată rugăciune, ci, prin judecățile lui, pe cari singur le știe, ar lua înainte de mine pe Domnul și stăpânitorul meu, nu pot decât să mă închin voinței lui celei prea sfinte, și deci iscălesc aici cu însăș a mea mână și pecetluiesc cu pecetea mea însăș, făgăduind să păzească neclintite toate cele ce se orânduiesc în această diată a Înnălțimii Sale, cuvânt de cuvânt. Roxandra Doamna întăresc.

«Și eu, supusul fiu, Scarlat Callimachi, cu voia și porunca părintelui meu, cetind această legiuită diată a prea cucernicului și de bun neam al meu părinte, făgăduiesc îndeplinirea, cuvânt de cuvânt, a celor orânduite în ea. Scarlat Callimachi.

«Ioan Dragomanul, seriitorul acestei diate, martor.

«Constantin, Mitropolitul de Cizic, martor.»

Cel care dictă acest testament fiului său Ioan, luând atâtea măsuri pentru ca mult iubita lui Doamnă să se împace și după moartea lui cu copiii ei, nu se gândiă că-i va fi păstrată nenorocirea de a trăi mai mult decât dâșii. Aceasta s'ar fi întâmplat însă, după unele izvoare, când se săvârși, la 1821, a doua tragedie a familiei Callimachi, mai grozavă decât cea dintâi. La Cesarea în Siria, unde fusese surgunit în urma revoluției pe care o începuseră Grecii, Iancu pieri prin tăierea capului. Când vestea sosi la Boli, în Asia Mică, unde stătea sub pază Scarlat Vodă, mazilit din Moldova la 1819 și numit de curând, în zadar, Domn al Țării-Românești, acesta, om bolnăvicios, căzu jos și muri. Toate raporturile de ambasadori răsună de această grozăvie. Dar numai pomenirea unor scriitori târzii arată, pe lângă aceasta, moartea, în alt loc de surgun, la Claudiopolis, a bătrânului părinte însuș, în ziua de 24 Decemvrie 1821. N'ar fi de nevoie să se creadă că lațul sau securea ar fi ajutat sfârșitul unui om de optzeci și patru de ani, care fusese lovit de o așa de înspăimântătoare nenorocire.

E sigur că Alexandru trăia încă la 1818, când Scarlat îi închină, ca unui doritor de legiuri bune, vestitul său cod, «Condica lui Calimah», și în 1820, când dă o mărturie ce am citat. De acolo înainte, nicăiri nu i se mai pomenește numele. Murind în împrejurări dramatice, sfârșitul i s'ar fi însemnat de ambasadori și de răspânditorii de vești cu tot atâta luare-aminte ca și al fiilor săi. Aceasta nu s'a întâmplat însă. O moarte de bătrânețe în împrejurări obișnuite n'ar fi chemat însă interesul străinilor. Deci e cu putință că Alexandru s'o fi avut pe aceasta. Ochii săi s'ar fi închis atunci în liniște. (1)

În ultimul moment, găsesc, de altmintrelea, în memoriile lui Nicolae Suțu, nepotul de fiică al lui Alexandru Callimachi (2), o știre care întărește bănuelile ce aveam că acesta din urmă n'a fost ucis în 1821. Beizadea Nicolae spune că întâmplările tragice din acest an făcură pe mamă-sa, născută Eufrosina Callimachi, «să-și piardă frații și tatăl, bătrân în vârstă de aproape o sută de ani, și orb, care a fost aruncat în temniță și silit a-și cerși pâinea de toate zilele». Deci el a fost des-

(1) V. Doc. Callimachi, I, Prefața, cap. «Alexandru Callimachi». Știrea din Blancard. *Les Mavroyéni*, p. 384, n'are valoare. Rămâne deci ca izvor numai pomenirea din Stamatiadi, *Biografiile Marilor-Dragomani greci* (trad. rom. de C. Erbiceanu, București 1898), p. 88. Câtă credință i se poate da, nu știu. Cf. și *Memoriile unui fiu al lui Iancu Callimachi*, publicate de d-l Al. Callimachi, în *Revista idealistă*, I (în partea de la început a lor însă e mai multă imaginațiune și confuziune decât adevăr).

(2) *Mémoires du prince Nicolas Soutzo*, Vienne, Gerold et C-ie, 1899.

Analele A. Rom. — Tom. XXVII. — Memoriile Secf. Istorice.

poi, închis, apoi liberat însă și lăsat să moară în cea mai mare sărăcie (1).

(1) «La perte cruelle de ses frères et de son» père, vieillard presque centenaire et aveugle, emprisonné et réduit à mendier son pain quotidien» (p. 39). Să se observe că și la p. 3 Nicolae spune numai despre unchiul său Scarlat și Ioan că au fost «măcelăriți la începutul revoluției dela 1821». Din aceleași memorii (p. 42) se mai culege o dovadă că Ruxandra Calimachi, soția lui Alexandru-Vodă, era fiica lui Scarlat Ghica. Nicolae numește, în adevăr, pe Mihai fiul lui Scarlat «grand-oncle maternel.» Cf. *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 401.

